

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ

Олег КОЛОМІЙЧЕНКО, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, Україна; legk1775@gmail.com; ORCID: 0000-0002-9058-645;

Катерина ЖДАНОВА, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, Україна, katyazhdanova99@icloud.com

У статті розглянуто питання особливостей мовленнєвого розвитку дітей зі зниженим слухом. Зазначено актуальність вивчення окресленої проблеми. Представлено теоретичний аналіз сучасної науково-методичної літератури з даного напрямку та констатовано недостатню розробленість проблеми на сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими потребами, подано перелік чинників, що впливають на розвиток мовлення дітей зазначеної нозологічної групи та перелічено особливості мовлення дітей зі зниженим слухом.

У висновках статті наголошено на важливості вдосконалення процесу розвитку мовлення дітей зі зниженим слухом шляхом проведення регулярних корекційних занять з опорою на збережений слух, дотримання природних умов спілкування, організація постійного спілкування з однолітками та дорослими зі збереженим слухом.

Ключові слова: діти зі зниженим слухом, мовленнєві порушення, розвиток мовлення.

Oleh Kolomiichenko, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, Ukraine;

Kateryna Zhdanova, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Peculiarities of speech development of children with hearing loss

The article considers the peculiarities of speech development of children with hearing loss. The urgency of studying the outlined problem is indicated. Theoretical analysis of modern scientific and methodological literature in this area is presented, and insufficient elaboration of the problem at the present stage of development of education of children with special needs is stated.

The list of factors influencing speech development of children of the specified nosological group is given. But the features of speech of children with hearing loss are listed.

The conclusions of the article emphasize the importance of improving the speech development of children with hearing loss by conducting regular correctional classes based on preserved hearing, compliance with natural communication conditions, the organization of constant communication with peers and adults with hearing loss.

Keywords: children with hearing loss, speech disorders, speech development.

Актуальність дослідження. Реформування освіти в Україні передбачає реалізацію дитиноцентрованої моделі, яка є визначальною у процесі оновлення вітчизняної системи освіти дітей з особливими потребами. Зокрема, сучасна система освіти розглядає таку категорію дітей з особливими освітніми потребами, як діти зі зниже-

ним слухом. Діти зі зниженим слухом являють собою особливу групу дітей, які, внаслідок унікального сприйняття навколишнього світу, мають можливість пізнавати його з неочікуваних сторін.

Однією з форм сприйняття навколишнього світу є мовлення. Мовлення дітей зі зниженим слухом має особливості формування та розвитку внаслідок їхнього первинного порушення – зниження слуху. В той час, як в дитини зі збереженим слухом мовлення формується та розвивається завдяки звуконаслідуванню, дитина зі зниженим слухом частково або майже повністю позбавлена цієї можливості.

Тому актуальність питання розвитку мовлення дітей зі зниженим слухом не викликає сумніву.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що чимала кількість науковців досліджували різні аспекти розвитку дітей зі зниженим слухом: Р. Боскіс, А. Замша, В. Засенко, Н. Засенко, С. Кульбіда, О. Таранченко, О. Федоренко, М. Шеремет та ін.

Аналіз наукових першоджерел засвідчує, що при вивченні питання особливостей мовленнєвого розвитку дітей зі зниженим слухом необхідно враховувати рівень розвитку мовлення та ступень ураження функцій слухового аналізатора, адже від зазначених факторів залежить не тільки сприймання мовлення, а також розрізнення мовленнєвих елементів, зокрема мовленнєвих звуків.

Мовленнєві розлади, що безпосередньо пов'язані з порушенням функціонування слухового аналізатора, дуже різноманітні в своїх проявах. При об'єднанні та узагальненні цих розладів, краще за все, розглядати недорозвиненість всіх сторін мовлення через неможливість його повноцінного сприйняття на слух. В зазначеній категорії дітей порушено як сприймання мовлення людей навколо, так і різноманітні сторони власного мовлення (звуковимова, словниковий запас, граматична складова мовлення).

Наявність цих порушень має підстави, оскільки загальновідомо, що мовленнєва діяльність у дітей формується та розвивається завдяки наслідуванню, в той самий час, як в умовах зниженого слухового сприйняття це наслідування стає неможливим [1].

У своїх дослідженнях Л. Бикова, Р. Боскіс, О. Зикеев, О. Янхіна та інші вказують, що мовлення більшості дітей з порушеннями слуху має особливості, які часто залишаються стійкими відхиленнями від мовної норми і зберігаються упродовж тривалого часу в період дошкільного та шкільного навчання.

Стан мовлення дітей залежить від різних факторів. Основні з них такі: 1) ступінь зниження слуху – чим гірше дитина чує, тим гірше говорить;

2) час виникнення порушення слуху: якщо слух був ушкоджений після трьох років, то у дитини може бути фразове мовлення з незначними відхиленнями в словнику, граматичній будові, звуковимові. Зниження слуху в ранньому віці призводить до важкого порушення мовлення;

3) умови, в яких розвивається дитина після порушення слуху: своєчасно розпочаті заняття дають найбільшу ефективність в роботі;

4) фізичний і психічний стан слабкочуючої дитини – у соматично ослаблених дітей, психічно малоактивних формування мовлення відбувається менш активно [1].

На думку О. Зикеева, дуже повільно, навіть в умовах спеціального навчання, у дітей з порушеним слухом відбувається збагачення словникового запасу: найкраще

запам'ятовують словесні позначення назв основних предметів меблів, посуду, свійських тварин; з труднощами діти засвоюють словесні позначення дій, навіть найпоширеніших, назви кольорів окремих частині ознак предметів [3].

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми особливостей мовленнєвого розвитку дітей зі зниженим слухом.

Результати дослідження. Мовленню дітей з порушеннями слуху притаманна велика кількість фонетичних та граматичних спотворень. Оволодіння граматичною будовою мовлення протягом дошкільного віку, у переважній кількості випадків, не відбувається. Особливо страждає зв'язність мовлення, воно формується по мірі поповнення лексики дитини. Найхарактернішою особливістю стає стійке порушення узгодження числівників з іменниками. Пасивний словниковий запас значно перевищує активний.

Аналіз науково-методичної літератури дає змогу констатувати, що у дитини старшого дошкільного віку розвивається фразове мовлення, яке характеризується правильною розстановкою слів у реченні, правильним узгодженням і керуванням слів, дитина використовує потрібні закінчення в реченнях.

Діти, які втратили у ранньому віці слух, а як наслідок і не відбувся своєчасний розвиток мовлення, мають недорозвиток усіх компонентів мовленнєвої системи: лексики, граматики, фонетики. Неповноцінність сприймання слів на слух призводить до бідності і спотворення словникового запасу, до обмеженості значень слів, навіть вживаних у мовленні.

Також у таких дітей майже відсутні узагальнюючі поняття, змішуються назви цілого предмета і його частин, спостерігаються взаємозаміни назв предметів і дій (малювати – олівець, обкладинка – зошит). Ускладнено засвоєння службових слів і слів з абстрактним значенням.

Грамматична будова мовлення у дітей зі зниженим слухом несформована в тій мірі, яка характерна для дітей такого ж віку зі збереженим слухом. Неточність слухового сприймання слів, особливо їх закінчень, суфіксів і префіксів перешкоджає вичлененню граматичних форм слова, засвоєнню граматичних зв'язків між словами. Грубі порушення проявляються по-різному: від вживання тільки однослівних речень до розгорнутої фрази з помилками у відповідних відмінках, родових, числових, часових узгодженнях, у вживанні прийменникових конструкцій.

Діти рідко вживають прислівники, сполучники, і особливо складнопідрядні і складносурядні речення, в яких виражаються різні логічні зв'язки, в тому числі і причинно-наслідкові. У дітей виникають труднощі не тільки через складність лексико-граматичних зв'язків, а й через недостатнє розуміння змісту речень, у дітей з порушеннями слуху несформоване словесно-логічне понятійне мислення.

У дітей зі зниженим слухом ще однією особливістю розвитку мовлення є порушення звуко-буквенного складу слів, бо діти здатні тільки частково сприймати на слух мовлення розмовної гучності. Деякі звуки діти не сприймають зовсім, якісь сприймають неправильно, вони виразно чують лише наголошені частини слова. Тому префікси, закінчення, які зазвичай є ненаголошеними, дитина недостатньо чітко розрізняє на слух. Вони спотворено чують слово, спотворено запам'ятовують його і тому так само спотворено вимовляють і пишуть. Це буває навіть у тих випадках, коли діти окремі звуки вміють вимовляти правильно. Якщо в усному мовлен-

ні деякі помилки такого роду можуть залишитися непоміченими, то на письмі вони проявляються обов'язково. З віком, по мірі навчання і накопичення мовленнєвого досвіду, ці порушення майже повністю долаються.

Не почувши ненаголошений початок або кінцеву частину слова, діти або пропускають їх, або вживають в спотвореному вигляді («купай» замість купає). Фонетична сторона мовлення рясніє численними помилками в звуковимові, в відтворенні слів різної складової структури і звуконаповнюваності. Діти зі зниженим слухом часто змішують у вимові слова, фонетично подібні, але різні в смисловому плані (пісок – носок). Також порушена складова структура слова, але зазвичай зберігається контур слів або хоча б наголошений склад, як найбільш чутний, на цій підставі можуть змішуватися слова фонетично подібні. Для дітей з порушенням слуху характерно три типи заміни: заміни за зовнішньою подібністю слів (кут – кит, триває – тримає); смислові заміни; заміни слів, у яких поєднується зовнішня схожість і смислова близькість (вибрали – зібрали, описував – записував).

Труднощі в диференціації звуків на слух створюють численні порушення звуковимови.

Характерними недоліками при цьому є наступні:

- а) змішування звуків, частіше дзвінких з глухими, шиплячих зі свистячими, твердих з м'якими;
- б) часто зустрічається заміна одних звуків на інші, наприклад свистячих с–з на вибухові т–д тощо;
- в) дефекти пом'якшення; дефекти одзвінчення;
- г) відсутність одного зі складових звуків у зв'язку з пізнім формуванням африкат;
- д) спотворена вимова звуків.

Поряд з цим діти з порушеннями слуху не опановують вимовою складних за артикуляцією звуків (р, л, ч, щ, ц).

Для мовлення дітей даної категорії характерна загальна змазаність, збіднення інтонації. Голос у таких дітей глухий і слабо модульований, інтонація мало розвинута і невиразна. Недоліки власного мовлення дитина може доповнювати жестикуляцією. Темп мовлення, як правило, уповільнений. Писемне мовлення, у міру його формування, багато в чому відображає порушення усного мовлення. Труднощі засвоєння письма і читання обумовлені не тільки неповноцінністю слуху, але і недорозвиненням фонематичного сприйняття мовлення. До числа характерних помилок на письмі відносяться заміни букв. Не опанувавши в достатній мірі звуковим складом слів, діти нерідко відтворюють на письмі тільки наголошену частину слова, а часом спотворюють слово до невпізнання.

Обмежений запас слів і недостатнє оволодіння граматичною будовою мовлення тягнуть за собою і обмежене розуміння прочитаного тексту.

У дітей зі зниженим слухом можна спостерігати і інші порушення мовлення, не пов'язані зі станом слуху: ринолалію (відкриту і закритую), розлади темпу мовлення.

Отже, найбільш типовими особливостями мовленнєвого розвитку мовлення у дітей зі зниженим слухом є: обмежений словниковий запас; труднощі оволодіння лексичним значенням слова. Спостерігаються порушення в розвитку смислової сторони мовлення, у дітей виникають труднощі в логічній побудові речень. Дана сво-

єрідність у розвитку зв'язного мовлення спричинена відсутністю у них достатньої мовленнєвої бази, яка гальмує їх мовленнєвий розвиток.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз науково-методичної літератури з проблеми розвитку мовлення дітей зі зниженим слухом свідчить про невичерпність актуальності даної проблеми.

Порушення слухового аналізатора призводить до суттєвих відхилень у розвитку та формуванні усного мовлення, у загальному розвитку дитини. Зниження або відсутність слуху негативно відбивається на її психічному розвитку, обмежує можливості пізнання навколишнього середовища, гальмує процес оволодіння знаннями, уміннями та навичками. У дітей зі збереженим слухом цей процес відбувається природно, у дітей з порушеним слухом – у результаті спеціального навчання, тому такі діти не здатні самостійно використовувати залишковий слух для накопичення словникового запасу та оволодіння мовленням. Діти зі зниженим слухом порівняно з глухими можуть самостійно, хоча б у мінімальному ступені, накопичувати лексичний запас і опановувати усним мовленням. Однак найкращого результату ці діти досягають у освітньому процесі. Таким чином, на загальний розвиток дітей зі зниженим слухом впливають такі чинники: стан слуху дитини, рівень розвитку мовлення, їх індивідуальні особливості, спеціально організоване навчання.

У зв'язку з труднощами спілкування дітей зі зниженим слухом розвиток мовлення здійснюється в навчальній та позаурочній діяльності. У той же час багато дослідників підкреслюють необхідність збільшення соціальних контактів дітей зі зниженим слухом з однолітками із збереженим слухом, адже завдяки такому спілкуванню розширюється активна мовленнєва практика і формуються способи взаємодії з навколишнім середовищем.

Ось тому важливо удосконалювати процес розвитку мовлення дітей зі зниженим слухом шляхом проведення регулярних корекційних занять з опорою на збережений слух, дотримання природних умов спілкування, організації постійного спілкування з однолітками та дорослими зі збереженим слухом.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Замша А. В.* (2012). Психологічні чинники успішності оволодіння мовою. Жестова мова й сучасність. № 7. С. 5–18.
2. *Таранченко О. М.* Система спеціального навчання дітей зі зниженим слухом в Україні (історичний аспект): Монографія / О. М. Таранченко. – К.: «ЛІТО», 2007. – 212 с.
3. *Федоренко О.* Особливості соціальної інтегрованості молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання / О. Федоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. – № 1(73). – 2015. – С. 79 – 85.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Zamsha, A.* (2012). Psychological factor of success of language acquisition. Sign Language and Modernity, 7, 5–18 [In Ukrainian]
2. *Taranchenko O. M.* (2007). The system of special education for children with hearing impairment in Ukraine (historical aspect), 212 [In Ukrainian]
3. *Fedorenko O.* (2015). Features of social integration of junior schoolchildren with hearing loss in the conditions of inclusive education. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 1(73), 79-85 [In Ukrainian]